

■ УДК 141.319.8 "652/653"

М. С. Миронов, здобувач, Харківська державна академія культури, м. Харків

ПОНЯТТЯ «ТВОРЧИСТЬ» В АНТИЧНІЙ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Наведено огляд філософських і культурологічних праць, присвячених проблемі тлумачення поняття «творчість» у середньовічній та античній періоди, акцентовано на антропоцентричних аспектах. Визначено основні напрями розвитку поглядів на творчість: від софістичних концепцій до ранньохристиянської традиції. Розглянуто еволюцію філософських концепцій та тлумачення поняття «творчість», «творча людина». Проаналізовано роль і статус божественного начала та людського фактора у створенні мистецьких творів, порівняно «ремесло» та «мистецтво».

Ключові слова: творчість, культура, людина, античність, християнство, Бог, буття.

Н. С. Миронов, соискатель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПОНЯТИЕ «ТВОРЧЕСТВО» В АНТИЧНОЙ И СРЕДНЕВЕКОВОЙ ФИЛОСОФИИ

Приведен обзор философских и культурологических работ, посвященных проблеме толкования понятия «творчество» в средневековой и античный периоды. Акцентировано на эволюции взглядов на творчество: от софистических концепций к раннехристианской традиции. Рассмотрены эволюция философских концепций и толкование понятий «творчество», «человек». Проанализированы роль и статус божественного начала и человеческого фактора в создании художественных произведений, сравнены понятия «ремесло» и «искусство».

Ключевые слова: творчество, культура, человек, античность, христианство, Бог, бытие.

M. S. Myronov, external doctoral candidate, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DEFINITION OF «CREATIVE WORK» IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL PHILOSOPHY

The article provides an overview of the philosophical and cultural works addressed the problem of interpretation of the concept of "creative work" in the medieval and ancient times. Special attention is paid to the evolution of views on the creative work: from the sophisticated concepts to the early Christian tradition. The article considers the evolution of philosophical concepts and interpretation of the concepts of "creative work", "human being". The role and status of the Divine and the human

factor in the creation of works of art are analyzed; the concepts of "craft" and "art" are compared.

Key words: creative work, culture, human being, antiquity, Christianity, God, being.

Постановка проблеми. Існує немало найважливіших і найпоширеніших питань щодо творчих начал як основи буття, діяльності та самореалізації людини в межах наукової проблематики в галузі гуманітарного знання. У сучасній науці активно досліджуються поняття «творчість», трансформації змістової та значеннєвої складової, що відбуваються у зв'язку зі змінами ідеологій, соціальних формацій, моральних та етичних кодексів, що визначає актуальність цієї статті.

Останнім часом дослідження історії творчості та культури, ролі творчого начала людини здійснюють вітчизняні та зарубіжні культурологи (Т. Адорно, П. Сорокін, В. Шейко, В. Яковлев), спеціалісти з теорії комунікації (Ф. Бацевич, Р. Кісь, К. Леві-Строс, Г. Почепцов та ін.), філософи (Ж. Бодрійяр, А. Маслоу, Б. Сорокін, Я. Шпет та ін.). Не вирішено питання щодо ролі рекламної творчості в становленні цивілізацій та національних начал етносів та сутності творчості не тільки як креативного процесу, але і як складові виробничої технології.

Мета статті — висвітлити зміст і структурні складові поняття «творчість» і його трансформації у філософських концепціях часів античності та середньовіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, творчість — важлива якість людини мислячої — завжди цікавила філософів. У дослідників виникали питання, на які вже не одну тисячу років людство намагається знайти відповіді: яка природа нового? Яка роль відведена людині у творчому акті? У чому полягає суть творчого процесу, і чи можна його контролювати? Завданням є розгляд ролі, відведеної людині у творчому процесі різних цивілізаційних формацій.

З часом ці питання не втратили своєї актуальності. Проте змінилися відповіді на них: у різні періоди розвитку людства вони мали принципово відмінні підходи і позиції для розгляду. Розглядаються і найвизначніші для сучасної теорії творчості періоди, які характеризуються принципово новим поглядом на ставлення до творчого процесу.

Це насамперед часи античної філософії, коли існувала не стільки творчість, скільки акт творіння Всесвіту: саме ці питання порушували філософи того часу.

Людина, як і її творіння, розглядалася лише в контексті означених питань. Однак цю тему розвивали й опрацьовували античні мислителі настільки ґрунтовно, що нині можна виокремити потрібні фрагменти зі збережених праць, щоб розглянути всі проблемні позиції. Особливу

увагу слід приділити питанням, пов'язаним з тодішнім розумінням творчості.

Проблема творчості активно розроблялася в концепціях софістів, у яких простежується намагання знайти творче начало людини, а не божественну сутність. Ксенофан, Парменід, Зенон, Меліс та інші елейти осуджували антропоморфізм і політеїзм греків, намагаючись популяризувати ідею єдності всього існуючого й тотожність єдиного з Божеством. Вони вірили у вічне й незмінне буття.

Протагор, Горгій, Лукіан, Лібанон та інші заперечували релігійні вчення, а багато хто з них навіть набув слави «безбожника». Вони заперечували існування різних богів, зокрема зробили людину мірою всіх речей. У своєму творі «Сізіф» Критій писав: «Релігія — людська вигадка, що служить ще для того, щоб розумні люди змусили дурних дотримувати закони».

Одним з яскравих представників античних філософів, котрий розглядав проблему «вічноживого вогню» творчості, був Геракліт. На жаль, зберігся лише твір «Про природу» в неповному обсязі.

Відповідно до нього можна зазначити, що філософ був прибічником ідеї вічного змінного буття: «Світ — це вічноживий вогонь, частини якого завжди згасають до форм двох інших основних складових світу — Води та Землі. Зміни між вогнем, морем і землею встановлюють рівновагу; чистий, або ефірний вогонь відіграє визначальну роль». Про акт творіння він зазначив: «Цей космос, той самий для всіх, не створив ніхто ні з богів, ні з людей, але він завжди був, є і буде вічно живим вогнем, зорями розпалюється й зорями згасає» [2].

Демокріт, як один із перших представників атомістичного матеріалізму, розвивав учення про те, що світ складається з неподільних часток, незримих для людського ока — атомів. Вони хаотично рухаються в порожнечі та в разі зіткнення можуть об'єднуватися в групи, утворюючи складні форми. Таким чином, усі властивості та якості зримого світу існують лише в загальній думці, насправді вони є нічим іншим, як комбінацією атомів. Демокріт стверджував, що існує безліч світів з власними сонцями й місяцями. Філософ заперечував існування богів і те, що вони впливають на наш світ. На думку Демокріта, боги, якщо й існують, то складаються з атомів, отже, вони смертні, як і всі живі істоти, просто їх з'єднання атомів стійкіші [4].

Сократівська філософія розглядає не буття як таке, знання про буття, яке є результатом пізнання в поняттях божественної за своєю суттю причини, а зовсім не емпіричного вивчення речей і життєвих явищ. Сократ уважав, що буття не може взаємодіяти ні з чим, тому

воно незмінне, вічне, нерухоме та неподільне. Буття як предмет інтелектуального споглядання дано безпосередньо й жодного опосередкування не містить. Окремо слід відзначити, що саме Сократ створив майевтику, яка пізніше стала основою еристики — науки, що вивчає продуктивне творче мислення.

Платон достатньо часто згадує тему творчості у своїх діалогах. Зазвичай він не аналізує цього поняття окремо, а розглядає його у зв'язку з викладенням своїх власних уявлень про творення світобудови і людини, сутність людської діяльності, специфіку мистецтва. Творчість, згідно з Платоном, є універсальною і проявляється щоразу, коли певний об'єкт або явище переходить з небуття в буття. У своєму творі «Бенкет» Платон писав: «Усе, що зумовлює перехід з небуття в буття, — творчість, отже, створення будь-яких творів мистецтва і ремесла можна назвати творчістю, а всіх авторів їх — творцями» [2].

Однак, на відміну від інших видів творчої діяльності, творчість художника відбувається під впливом божественного натхнення. Це уявлення яскраво виражене у філософії Платона, зокрема вченні про ерос. Божественна творчість, метою якої є світобудова, — це момент божественного споглядання.

Відповідно до цього, людська творчість — це тільки момент у досягненні вищого, доступного людині «розумного» споглядання. Прагненням цього вищого стану, різновидом одержимості є «Ерос», який постає і як еротична одержимість тіла — прагнення народження, і як еротична одержимість душі — прагнення художньої творчості, і, нарешті, як одержимість духу — пристрастний потяг до чистого споглядання прекрасного [1].

Арістотель також не оминув творчості, долучивши її до своєї концепції світу. Філософ розвивав учення про причини та першопричини всього суцього і поділяв їх на чотири групи:

«1. Матерія (те, з чого) — вічна, нетвірна і незнищена; вона не може виникнути з нічого, збільшитися або зменшитися у своїй кількості; вона інертна й пасивна.

2. Форма (те, що) — сутність, стимул, мета, а також причина становлення різноманітних речей з матерії.

3. Діюча або твірна причина (те, звідки) — характеризує момент часу, з якого починається існування речі. Началом усіх начал є Бог.

Мета або кінцева причина (те, заради чого) — у кожній речі є окрема мета. Вищою метою є Благо.

Бог — перша причина руху, начало усіх начал. Є причина, яка сама себе зумовлює, ні від чого не залежить: причина всіх причин!» [8]. Отже, Арістотель уважав творчість божественною дією.

Таким чином, в античній філософії творчість має дві форми: божественний акт народження і світобудови космосу; людська праця (ремесло й мистецтво в їх сучасних розуміннях).

Антична філософія не відводить творчості головного місця в цивілізаційному розвитку людства. Істинне знання, тобто споглядання вічного й незмінного буття, відіграє провідну роль. Будь-яка діяльність, зокрема творча, за своїм онтологічним значенням нижча за споглядання, творення нижче за пізнання, оскільки людина творить кінцеве, минуще, а споглядає нескінченне, вічне.

Ця думка набула втілення й у художній творчості. Ранні давньогрецькі мислителі не виокремлювали мистецтва із загального комплексу творчої діяльності (ремесла, культивування рослин, торгівлі та ін.) [1].

Дещо інакше концепція творчості розроблялася в середньовічному християнському світі: розуміння творчості розширюється, виникають дві незалежні тенденції. Перша — це теїстична концепція, що ґрунтувалася на давньоєврейській релігії. Друга — пантеїстична, створена на основі античної філософії.

Перша тенденція пов'язана з розумінням Бога як окремої особистості, котра творить світ не відповідно до якогось вічного зразка, а зовсім вільно. Творчість є виокремленням буття з небуття за допомогою вольового акта божественної особистості.

Відомий мислитель середньовіччя Аврелій Августин, на відміну від неоплатоніків, акцентує на значенні вольового акта й у людській особистості. Так само він розрізняє поняття «воля» і функції розуму: «Для волі характерні мотиви рішення, вибору, згоди або незгоди, які не залежать від розумного розсуду. Якщо розум має справу з тим, що є (вічне буття античної філософії), то воля, радше за все, — з тим, чого немає («ніщо» східних релігій), але що вперше викликається до життя вольовим актом» [1].

Однак найбільшого поширення серед мислителів середньовіччя набула друга тенденція, яка ґрунтується на вченнях античних філософів. Одним з найяскравіших представників того часу, чії праці характеризувалися особливою цілісністю, був Фома Аквінський. Розглянемо його твори, оскільки вони містять повні та завершені судження того періоду.

У своїх творах Фома Аквінський розглядає мистецтво й діяльність художника в безпосередньому зв'язку з основними проблемами християнської філософії. На його думку, уся людська діяльність має єдину мету — пізнання і споглядання Бога, до якого людська істота прагне завдяки здатності розуму та здатності здобуття знань: «Вища

діяльність людська є додатком до найвищої здатності, а саме інтелекту, до найшляхетнішого об'єкта, яким є Бог» [9].

Фома Аквінський упорядковує проблему ставлення людини до візуально прекрасного й відзначає здатність людини до естетичної насолоди. Він поділяє задоволення на життєво необхідні і додаткові. Естетичне задоволення належить до другої категорії. Аналізуючи це питання особливо докладно у своїх коментарях до «Нікомахової етики», Фома розрізняв задоволення чуттєві й тілесні. Серед останніх перше місце посідають задоволення зорові, які отримують від краси квітів, світла, тіней, обрисів, форм, написаних знаків тощо. Філософ розуміє й цінує також красу мистецтва, творів мистецтва та ремесла, відзначаючи гарні будівлі, міста, одяг, посуд, прикраси, статуї. Відповідно до епохи, Фома Аквінський стверджує дидактичну, виховну роль художніх творів [9].

Творчу діяльність людини філософ визначає у співвідношенні з творчою діяльністю Бога: «Мистецтво Бога проявляється в кожній речі, котра створена подібно до того, як мистецтво художника проявляється в речі, митцем виробленої. Від інтелекту божественного залежить річ природна, як від інтелекту людського — річ штучна» [9].

Основаючись на аристотелівській концепції творчості й розвитку її відповідно до християнської доктрини творчості, Фома Аквінський розглядає творчий процес як матеріальну реалізацію певної форми. Індивід творить, керуючись сформованою в його свідомості ідеєю майбутнього твору. За допомогою розуму він надає матерії форми цієї ідеї, утілюючи таким чином у творі задум.

На всіх трьох етапах творчого процесу, розглянутого Фомаю Аквінським, творче начало розвивається від ідеї через дію до завершення роботи. Філософ підкреслює значення розуму. Завдяки його дії, вироблені мистецтвом форми походять з ідеї художника.

У творчому акті бере участь воля, яку спрямовує розум художника. Фома Аквінський так само надає значення матеріалам і призначенню майбутнього твору. Головну роль у творчому процесі відіграє вироблення художньої ідеї твору. Однак образи художник використовує лише з упорядкованого божественною мудрістю світу. У його творах неодноразово повторюються слова Арістотеля — «Мистецтво імітує природу».

Художник вільний у втіленні авторської ідеї в матеріалі. На людську творчість впливає спочатку недосконале: через недосконалість людської природи. Людина залежить від особистих якостей, використовуваних матеріалів і художніх форм. «Людина обмежена

навною в її розпорядженні матерією і не може, якщо їй захочеться, зробити пилку з вовни, а повинна зробити її із заліза. Але, будучи наділеною розумом, людина постійно втручається в порядок речей і досягає у своїй діяльності результатів, що не відповідають природному призначенню суб'єкта, наприклад, виготовляє з дерева меблі або статуї, хоча дерево саме по собі зовсім не було для цього створене» [9].

Говорячи про обмеженість людського розуму як наслідок творчості, Фома Аквінський не заперечує можливості розвитку й еволюції людини. Він уважає, що смиренна праця наближає до благого творення. Інтелект підносить людину над іншими тваринами й наближає до ангелів. Водночас знання, мистецтво, творча діяльність допомагають людині на її шляху до Бога.

У християнському середньовіччі у своїй творчості людина постійно звертається до Бога й обмежена ним. Тому в середньовіччі ніколи не досягали того пафосу творчості, яким характеризувалася епоха Відродження. Пізніше робота художника остаточно визначається як свідомо творча діяльність. Більше її не вважають механічною. З таким підходом починається визнання творчих прав окремої особистості.

Висновки. Отже, саме антична філософія заклала основи до створення антропоцентричної теорії творчості, водночас середньовічна філософія розвила це вчення про творчість, долучивши до неї Боже-ственне. Творчість може проявлятися в матеріальному та духовному: мистецтві та ремісництві.

Перспективи подальшого дослідження. Розглянута проблема тлумачення поняття «творчість» у середньовічний, античний періоди, визначено основні напрями розвитку поглядів на творчість: від софістичних концепцій до ранньохристиянської традиції. Завдяки цьому можливо оцінити процеси формування поняття «творчість», краще зрозуміти творчі вироби митців античності та середньовіччя, а також проаналізувати ставлення до творчості.

Список використаних джерел

1. Введение в «Сумму теологии» св. Фомы Аквинского / М. Грабманн / пер. А. В. Апполонова. — М. : Signum Veritatis, 2007. — (Серия: Pax Christiana). — 280 с.
2. Гераклит Эфесский: все наследие : на языках оригинала и в рус. пер. : крат. изд. / подгот. С. Н. Муравьев. / Гераклий Эфесский. — М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. — 416 с.
3. Рожанский И. Д. Демокрит. Античная наука / И. Д. Рожанский. — М. : «Наука», 1980. — 198 с.

4. Ксенофонт. Сократические сочинения : [пер. с древнегреч.] / Ксенофонт; [вступ. ст. и примеч. С. Соболевского]. — М. : Мир книги : Литература, 2007. — 367 с. — (Великие мыслители).
5. Платон. Собр. соч. в 4-х томах. Том 2. / Перевод С. К. Апта. — М. : «Мысль», 1993.
6. Философия и психология творчества: научн. метод. пособ. для аспирантов и молодых преподавателей / Б. Ф. Сорокин. — М. : ИНИОН РАН, 2001. — 114 с.
7. Философия и психология творчества: науч. метод. пособ. для аспирантов и молодых преподавателей / Б. Ф. Сорокин. — Орёл : Орловск. гос. ун-т, 2000. — 104 с.
8. Яковлев В. А. Философия творчества в диалогах Платона / В. А. Яковлев // *Вопр. философии*. — № 6. — 2003. — С. 142-154.
9. Философия: учебник. / А. Г. Спиркин. — 2-е изд. — М. : Гардарики, 2006. — 736 с. ISBN 5-8297-0098-7 (в пер.).

References

1. Vvedeniye v «Summu teologii» St. Thomas Aquinas / M. Grabmann / per. A. V. Appolonova. — М. : Signum Veritatis. 2007. — (Seriya: Pax Christiana). — 280 s.
2. Heraclitus of Ephesus: vse naslediyе : na yazykakh originala i v rus. per. : krat. izd. / podgot. S. N. Muravyev. / Heraclitus of Ephesus. — М. : ООО «Ad Marginem Press». 2012. — 416 s.
3. Rozhanskiy I. D. Democritus. Antichnaya nauka / I. D. Rozhanskiy. — М. : «Nauka». 1980. — 198 s.
4. Xenophon of Athens. Sokraticheskiye sochineniya: [per. s drevnegrech.] / Xenophon of Athens; [vstup. st. i primech. S. Sobolevskogo]. — М. : Mir knigi : Literatura. 2007. — 367 s. — (Velikiye mysliteli).
5. Plato. Sobr. soch. v 4-kh tomakh. Tom 2. / Perevod S. K. Apta. — М. : «Mysl». 1993.
6. Filosofiya i psikhologiya tvorchestva: nauchn. metod. posob. dlya aspirantov i molodykh prepodavateley / B. F. Sorokin. — М. : INION RAN. 2001. — 114 s.
7. Filosofiya i psikhologiya tvorchestva: nauch. metod. posob. dlya aspirantov i molodykh prepodavateley / B. F. Sorokin. — Orel : Orlovsk. gos. un-t. 2000. — 104 s.
8. Yakovlev V. A. Filosofiya tvorchestva v dialogakh Plato / V. A. Yakovlev // *Vopr. filosofii*. — № 6. — 2003. — S. 142-154.
9. Filosofiya: uchebnik. / A. G. Spirkin. — 2-e izd. — М. : Gardariki. 2006. — 736 s.

■ UDC 141.319.8 "652/653"

Myronov M. S., external doctoral candidate, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
myronov.mykola@gmail.com

DEFINITION OF «CREATIVE WORK» IN THE ANCIENT AND MEDIEVAL PHILOSOPHY

The aim of the article is to highlight the content and structural components of the concept of "creative work" and its transformation into philosophical concepts of antiquity and the Middle Ages.

Research methodology. The study is based on the following methods: analysis, analogue and classification.

Results. The article provides an overview of the philosophical and cultural works addressed the problem of interpretation of the concept of "creative work" in the medieval and ancient times. Special attention is paid to the evolution of views on the creative work: from the sophisticated concepts to the early Christian tradition. The article considers the evolution of philosophical concepts and interpretation of the concepts of "creative work", "human being". The role and status of the Divine and the human factor in the creation of works of art are analyzed; the concepts of "craft" and "art" are compared.

Novelty. The relevance of the study lies in reviewing the important and common issues of creative beginnings as the basis of life, activity and self-realization in the scientific problems of the humanitarian knowledge.

The practical significance. It is now possible to evaluate the process of formation of the concept of "creative work", to understand the creative masterpieces of the artists of antiquity and Middle Ages, and to analyze the attitude in the latest epochs.

Key words: creative work, culture, human being, antiquity, Christianity, God, being.

Надійшла до редколегії 19.12.2016 р.